

(Fortsættelse 19):

KRIGSTRUSLER OG LILLE DANMARK

De truende udsigter til krig, var så småt begyndt at sætte sit præg også på Danmark. Ved Folketingsvalget den 3.april 1939 blev DNSAP (Danmarks National-Socialistiske Arbejder Parti) for første gang repræsenteret på Rigsdagen, endda med hele tre mandater. Det national-socialistiske dagblad, "Fædrelandet", flyttede sin redaktion fra Kolding til København, hvor det holdt til indtil befrielsen i maj 1945, da bladet straks ophørte med at udkomme.

Vinteren 1939-40 blev i mere end een forstand hård og kold, og ikke mindst var fremtidsudsigterne for Europa mørke og truende. Den 3. september markerede begyndelsen på 2. verdenskrig i og med Englands og Frankrigs krigserklæring overfor Nazi-Tyskland, som et par dage forinden havde indledt en lynkrig mod Polen. På trods af ihærdig modstand, formåede de polske tropper ikke at forhindre den veltrænede og stærke tyske krigsmaskine i at bemægtige sig landets vestlige provinser, mens russiske tropper angreb og besatte de østlige provinser. Polens befolkning - og herunder især jøderne - kom i de følgende år til at lide under nogle af de værste og mest umenneskelige vilkår, der kan tænkes. Barbariet var begyndt sit midlertidige triumftog hen over Europas før så frodige og fremgangsrige lande, og følgerne blev grufulde og forfærdelige. Nedværdigelse, forarmelse, sult, og for jødernes vedkommende tilmed tvangsdeportation, slavearbejde, vold og ussel død, blev det nådesløse resultat heraf.

Men herhjemme gik livet alligevel videre i omtrent samme vante gænge, som det havde gjort op gennem 1930'erne. Aviserne var naturligvis fyldt med malende, men også forsigtige, beretninger om krigssituationen og de truende fremtidsudsigter også for lille Danmark. Det gjaldt om ikke at udfordre nazisterne unødigt, for tænk, hvis Hitler og hans regime blev herskende i Centraleuropa. Danmark havde jo i øvrigt og under pres indgået en ikke-angrebspagt med Hitler-Tyskland, og det forledte til en almindeligt udbredt tro på, at vort land var udenfor krigsfare. Men for alle tilfældes skyld var luftværnssirenerne i København allerede blevet afprøvet den 3. juni 1939, og staden begyndte så småt at forberede sig på luftangreb og følgerne af disse. Ingen, eller i al fald meget få, troede dog for alvor på, at et luftangreb med bombing af København eller andre danske byer, ville finde sted.

I august 1939 udstedtes der påbud om luftbeskyttelsesforanstaltninger og mørklægning af offentlige bygninger, og 2. september kom der forbud imod såkaldt "hamstring" af varer og mod ekstraordinære prisforhøjelser som følge af situationen. Den 4.september opfordredes befolkningen til at spare på gas-, vand- og elektricitetsforbruget. Dagen efter blev al privat motorkørsel forbudt,

men forbudet blev dog senere lempet. Benzinrationering indførtes 18. september, og gas og elektricitet rationeredes syv dage senere og efterfulgtes efterhånden af rationering af de allerfleste almindelige forbrugsvarer. Der udstedtes i den anledning såkaldte rationeringskort og -mærker, som de handlende havde pligt til at afkræve kunderne samtidig med betalingen for varerne. Hensigten var, at man på den måde forhåbningsvis kunne sikre en nogenlunde ligelig og retfærdig fordeling af de pågældende varer til befolkningen, og samtidig opnå en begrænsning af forbruget.

Men som ved enhver påtvungen begrænsning af forbrugsvarer, opstod der uundgåeligt den såkaldte sortbørshandel, dvs. en ulovlig handel, ikke alene med de varer, der var rationerede, fordi deres mængde var begrænset, men også med selve rationeringsmærkerne, som gav adgang til køb af varerne. På trods af forbud og strenge straffe, blomstrede sortbørshandlen på det frodigste, og mange af de handlende eller forretningsdrivende deltog selv i disse transaktioner. Ikke sjældent blev de mest eftertragtede varer, som f.eks. cigaretter, tobak, kaffe, te, sukker, smør o. lign., solgt "under disken" til stærkt forhøjede priser. Eller rationeringsmærkerne til disse varer solgt stykvis eller samlet arkvis for betydelige summer, og jo større, jo mere eftertragtede de pålydende varer erfaringsmæssigt viste sig at være.

Som forventeligt, var der også mennesker, som gav sig af med at trykke falske rationeringsmærker og -kort, som derefter solgtes på det sorte marked for klækkelige beløb. De folk, der i særlig grad gav sig af med illegal handel med efterspurgte mangelvarer og rationeringsmærker, blev i folkemunde meget hurtigt betegnet og kaldt "sortbørshajer". Et i grunden meget sigende udtryk for denne ulovlige og usolidariske handel, som altid vil gå mest og hårdest ud over den økonomisk dårligst stillede del af befolkningen. Det vil som regel sige arbejderne og den nedre ende af middelstanden, som derfor må lide de afsavn og eventuelt den nød, der kan blive den direkte eller indirekte konsekvens af vareknapheden i krigssituationer eller under krigs-lignende forhold, som dem der kom til at udvikle sig blandt andet i Danmark under den tyske besættelse af landet.

Det skal dog pointeres, at de såkaldte sortbørshajer blev der almindeligvis set ned på med en blanding af foragt og misundelse; med foragt, fordi man syntes de handlede imod almenvællets interesser, og med misundelse, fordi enhver ved selvsyn kunne notere sig, at disse "hajer" som regel klarede sig godt i økonomisk henseende. De løb dog en betydelig personlig risiko, idet der vankede bøder eller fængselsstraf og konfiskation af varer og fortjeneste, hvis de var så uheldige at blive pågrebet af politiet, og det var der trods alt nogen, der blev.

Men som sagt gik livet i Danmark stort set videre, som om der var fred og ingen fare. Folk som flest var som altid mest optaget af dagens og vejens nære interesser og pligter, og for de økonomisk dårligst stillede, som f.eks. mine forældre, kunne hver dag have nok i sin plage. Både lands- og kommunalpolitikerne var fortrinsvis optaget af de kortsigtede - for ikke at sige kortsynede - problemløsninger, ganske som tilfældet stort set også er i nutiden.

SKOLEGANG, FRITIDSSYSLER OG KRIGENS UDBRUD

For mit personlige vedkommende gik dagene med skolegang og fritidssysler som sædvanligt. Imidlertid vandt jeg efterhånden mine klassekammeraters respekt, da de indså, at jeg var adskillige af dem overlegen i fag som skrivning, dansk stil og frihåndstegning, det sidste ikke mindst. At jeg også var god til religion og religionshistorie, så de fleste af dem derimod på med en vis foragt og skepsis. Religionsundervisning og religionshistorie var bestemt ikke noget populært skolefag i min skoletid, og noget af det værste, man kunne blive beskyldt for, var at være "hellig". Selv havde jeg et noget andet forhold til faget, idet jeg elskede Bibelhistorie, hvad enten det drejede sig om Gamle eller Nye Testamente. Det satte mine følelser og fantasi i sving, så jeg livagtigt fantaserede mig ind i de beretninger og situationer, jeg hørte om og så for mig i mere eller mindre klare visioner, som delvis var inspireret af tegninger og fotos fra Bibelhistoriebogen.

Men måske betød det også noget, at jeg selv havde haft nogle religiøst prægede stærke og uforglemmelige oplevelser, mens jeg endnu boede på Rosnæs ved Nakskov. Disse oplevelser har jeg allerede omtalt tidligere i denne beretning, og skal derfor ikke gentage dem her. Men den slags oplevelser var og er åbenbart ikke så almindeligt forekommende og anerkendte, at de er egnet til at legitimere og skabe respekt omkring tilværelsens åndelige eller religiøse aspekter, herunder Bibelen og Bibelhistorien. Eller de var det i al fald ikke i min barndom i 1930'-40'erne.

En dag kom jeg forresten selv til at opleve, hvad det ville sige at blive "stillet til vægs". Det skete i det store middagsfrikvarter, og den lærer, der havde gårdvagten den dag, var såmænd ingen ringere end den senere så bekendte forfatter Martin A. Hansen (1909-55). Han var iført omtrent samme påklædning, som jeg tidligere har beskrevet, at lærer Rasmussen i Tillitse Skole normalt havde på til daglig, dvs. sixpence, tweedjakke, plusfours, ternede sportsstrømper og brune lædersko. Men i modsætning til lærer Rasmussen var Martin A. Hansen kun af middelhøjde, men også han havde gerne en pibe i munden, når han stille og roligt gik frem og tilbage i skolegården, tydeligt optaget af sine egne tanker.

Martin A. Hansen var i årene 1931-45 lærer i København, men om han i alle disse år var lærer på Kapelvejens Skole, som også var hjemsted for Blågårds Seminarium, ved jeg ikke, men han var i al fald lærer der, mens min fætter og jeg gik i skolen. På den tid havde Martin A. Hansen udgivet to romaner: "Nu opgiver han" (1935) og "Kolonien", 1937, hvilket jeg dog ikke kendte noget til på det tidspunkt. Begge romaner handler om landbrugets problemer i krisetiden i 1930'erne, den første mere specielt om opløsningen af ældre former og om striden mellem nye reformideer, den anden om et mislykket forsøg på at skabe en slags kollektivbrug på den gård, som den gamle bonde blev tvunget til at opgive.

Det er ikke usandsynligt, at det, der i efteråret 1939 optog Martin A. Hansens tanker, medens han som gårdvagt spadserede omkring i skolegården, har været arbejdet med romanen "Jonathans rejse", der udkom i 1941. I og med denne roman har forfatteren forladt den realistiske samfundsskildring fra sine to første romaner, til fordel for en kulturkritik, der skulle komme til at præge resten af hans forfatterskab. Som bekendt begyndte optakten til anden verdenskrig med, at Nazi-Tyskland invaderede Bøhmen og Mähren, hvorefter Hitler gjorde krav på den Polske Korridor. Dette fik England og Frankrig til at udstede garantier for, at de ville komme Polen, Rumænien og Grækenland til hjælp, hvis disse landes grænser blev krænket.

1. september 1939 begyndte Hitlers tropper en lynkrig mod Polen, og 3. september erklærede England og Frankrig krig mod Tyskland, og dermed var 2. verdenskrig reelt begyndt. Den 9. april 1940 besatte tyske tropper Danmark og Norge, og denne besættelse varede for begge landes vedkommende til Tysklands betingelsesløse kapitulation den 4. maj 1945.

Men i efteråret 1939 var krigen altså endnu ikke nået til Danmark. Imidlertid kunne ethvert nogenlunde oplyst og tænkende menneske jo nok regne ud eller ane, hvor det bar henad, da England og Frankrig erklærede angriberen, Nazi-Tyskland, krig. Det er formentlig de truende udsigter til en ny verdenskrig, der har optaget Martin A. Hansens tanker på den tid, for i sin nye roman vendte han sig med stor kraft mod den umenneskelighed og moralske opløsning, som krigen forstærkede, og som han mente grundlæggende skyldtes den overvægt af rationalisme og naturvidenskabeligt livssyn, som i stigende grad har præget og domineret europæisk kultur siden renæssancen. Martin A. Hansen efterlyste både som menneske og forfatter et nyt religiøst og etisk helhedssyn på tilværelsen, i principiel lighed med det, der havde rådet i middelalderen, men som på godt og ondt var gået tabt i og med renæssancen og senere med oplysningstiden og nyere tids tiltagende materialistiske naturvidenskabelige livssyn. Men han ønskede naturligvis ikke at vende tilbage til et middelalderligt livssyn, formørket som dette jo var af dogmatisk og ortodoks religiøsitet.

Men medens denne dybsindigt tænkende forfatter og lærer en efterårsdag i september 1939 gik omkring i sine egne tanker i skolegården på Kapelvejens Skole, skete der det, at den førmtalte dominerende klike i min klasse var begyndt at slås mod en dominerende klike fra en af de andre klasser. Drengene i 10-års alderen befinder sig efter min opfattelse i større eller mindre grad på et udviklingsstadium, hvor de i princippet repeterer de primitive stammesamfunds mentalitet og adfærdsmønstre. Mentaliteten er præget af magtbegær, dominans, strenge æresbegreber og en moralkodeks, ifølge hvilken hævn og drab er nødvendige magt- og straffemidler. Desuden hylder man den stærkeres ret til at regere og håndhæve love og æreskodeks, og fjendtligheden mod en eller flere andre stammer, som udfordrer en dominerende stammes magt, er stærk og uforsonlig, thi kun den svage har behov for at forsone sig med sin fjende.

Under slåskampen mellem de rivaliserende klikker, havde jeg siddet sammen med en venligsindet kammerat på en bænk ovre under et halvtag i skolegårdens østlige side. Idet skoleklokken ringede ind, rejste vi os begge op for at søge hen mod det sted, hvor vores klasse ifølge reglerne skulle tage opstilling, men jeg tog mig ikke i agt for de kæmpende drenge, og blev derfor helt tilfældigt involveret i deres opgør, idet en af drengene greb fat i mig bagfra og skubbede mig voldsomt over mod en af sine modstandere. Skæbnen ville, at i samme øjeblik nærmede Martin A. Hansen sig og så, hvad der foregik, og han troede åbenbart, at jeg også var en af de kæmpende, for han greb fat i armen både på mig og den dreng, som jeg var blevet skubbet over mod, og efter at have noteret vores navne og klasse i en lille notesbog, beordrede han os til at tage opstilling ved skolebygningens væg ud mod skolegården.

Noget slukøret og grædefærdig måtte jeg gå den tunge gang hen til væggen og tage opstilling dér sammen med den anden dreng, der ikke var fra min klasse, men som dog i det mindste var skyldig i den forstand, at han havde deltaget i slåskampen. Mens vi stod her til spot og grin for hele skolen, tog de forskellige klasser opstilling i rækker, hver klasse for sig, og da alle var på plads, lød lærerens fløjte som tegn til afgang for den række elever, der befandt sig nærmest indgangen til skolebygningen. Sådan afmarcherede den ene række af elever efter den anden, og da turen kom til den klasse, der havde Martin A. Hansen som klasselærer, gjorde anføreren os to drenge opmærksomme på, at vi skulle følge efter hans klasse op til deres klasseværelse.

Det var en tung gang op ad alle trapperne, så vidt jeg husker til 2. sal, hvor vi måtte tage opstilling ude på gangen, mens klassens elever forsvandt ind ad døren og lukkede denne efter sig. Lydende af de mange og ofte højrøstede drenge-stemmer lød nu mere dæmpet, og da Martin A. Hansen straks efter ankom og gik ind ad døren, som han lukkede efter sig, blev der stille derinde.

Roen og stilheden bredte sig nogenlunde samtidigt i de andre klasselokaler i skolen. Læreren havde ikke værdiget os et blik, da han gik forbi, og nu stod vi mutters alene som to forskræmte mus og vidste ikke hvad der ventede os, men i al fald jeg frygtede det værste.

Efter nogle enerverende minutters forløb blev døren ind til klasseværelset åbnet og en af eleverne, formentlig ordensduksen, stak hovedet ud og sagde, at vi skulle komme ind. Tøvende gik vi hen mod døren, usikre på, hvem af os, der turde gå først ind. Det blev mig, for jeg havde faktisk ikke noget valg, idet den anden dreng holdt sig bagved mig. 28-30 par drengeøjne rettedes imod os, da vi trådte ind i klasselokalet, og da jeg forskræmt kastede et blik hen over den tyste flok, så jeg en del anspændte ansigter og nogle som grinede smørret. Martin A. Hansen stod oppe på podiet ved siden af katederet, og vi to drenge tog opstilling foran ham med cirka halvanden meter imellem os. Jeg stod nærmest og var derfor den første, læreren tog under behandling. Han tog et par skridt og stillede sig foran mig, og rakte højre hånd frem og tog fat i mine tindingehår og trak opad, så at jeg for at undgå smerten trådte et skridt op på podiet, idet jeg ventede at få en lussing af lærerens venstre hånd. Men i samme øjeblik, jeg stod oppe på podiet, slap han taget i mine tindingehår og gav mig helt uventet en kraftig lussing med sin højre hånd. Slaget var så kraftigt, at det sang for mit øre, og jeg røg flere meter mod højre hen ad podiet, så den anden dreng, der stod ved siden af mig, måtte flytte sig, for at jeg ikke skulle ramle ind i ham.

Endnu inden jeg fik samlet mig sammen og havde rejst mig, fik min uheldige kammerat præcis samme behandling, men selvom han vaklede som følge af slaget, holdt han sig dog på benene. Martin A. Hansen havde ikke sagt et ord, hverken før eller under afstraffelsen, men nu sagde han, at vi begge skulle melde os hos inspektøren nede i stueetagen.

Da vi to drenge gik ned ad trapperne, var mit sind i oprør i en blanding af vrede, frygt og skamfuldhed. Vrede over, at jeg endnu engang var blevet udsat for en uretfærdig behandling. Frygt for, hvad der skulle ske, og skam over den ydmygelse, det var at blive udsat for korporlig afstraffelse for øjnene af en mængde elever, jeg daglig mødte nede i skolegården.

På vej op til sit klasselokale havde Martin A. Hansen åbenbart været inde på inspektørens kontor, for at aflægge rapport, og nu skulle vi altså stå skoleret for selveste inspektøren. Jeg husker ikke længere hverken mandens navn eller udseende, men kun, at han formanede mig at overholde skolens ordensreglement, hvilket jeg naturligvis prøvede at forklare ham, at jeg ikke mente at have overtrådt. Men han overhørte min forklaring og gav mig en anmærkning i den protokol, han havde liggende foran sig på skrivebordet.

Da jeg kom hjem samme eftermiddag, fortalte jeg mor om, hvad der var sket og om, hvilket uretfærdig behandling, jeg mente at have været udsat for. Men havde jeg håbet på at få hendes forstående medfølelse, så havde jeg i al fald håbet forgæves, for hun mente, at det nok var min egen skyld, at jeg var blevet rodet ind i den batalje, som de andre drenge havde igangsat.

Mor havde alle sine dage meget stor respekt for myndigheder, autoriteter og standspersoner, og til de sidstnævnte regnede hun skoleinspektører og lærere. Hun mente simpelthen ikke, at sådanne mennesker kunne tage eller begå fejl. Det var derfor en noget slukøret mig, der den eftermiddag "flygtede fra den onde verden" og satte sig ind i soveværelset, for at lege med mine kære Snehvide-figurer. Denne leg eller beskæftigelse trøstede mig, men episoden i skolen nagede mig i flere dage efter, og - som læseren kan forstå - har jeg aldrig glemt den forsmædelse, som den sikkert helt ligeglade lærer havde udsat mig for. Først mange år senere erfarede jeg, at han i mellemtiden var blevet kendt som en endog særdeles stor skønlitterær forfatter.

ET BETYDNINGSFULDT BEKENDTSKAB

Imidlertid skete der også noget af stor betydning for mig og mine fremtidsdrømme, mens vi boede i Baggesensgade. Som tidligere nævnt var min fætter Dennis F.D.F.-spejder, og desuden kom han i Y.A.s klublokaler, der lå i tilknytning til Blågårdskirkens menighedshus, som stadigvæk er beliggende ved Blågårds Plads på Nørrebro. Her skete det lejlighedsvis, at der blev arrangeret forevisning af filmfarcer og tegnefilm.

Engang imellem tog Dennis mig med over til disse filmforestillinger, sådan som han også havde gjort tidligere under mit ferieophold hos mormor og morfar. Her så vi som allerede nævnt stumme Disney-tegnefilm samt film med Chaplin, hvis vagabondfigur og film, jeg som også allerede omtalt kom til at holde særlig meget af. Endnu havde jeg ikke set det mindst lige så berømte filmkomikerpar Laurel and Hardy (Gøg og Gokke), og heller ikke Marx Brothers, for slet ikke at tale om W.C.Fields og Buster Keaton og nogle af de andre stumfilmkomikere.

Enkelte gange kom min fætter og jeg også til filmforevisninger i Frelsens Hærs mødelokaler i Gartnergade, hvor der så vidt jeg husker også vistes Chaplin-farcer og Disney-tegnefilm. Men før filmene blev vist, skulle man overvære et af deres religiøse møder, hvorunder der blev holdt opbyggelige taler og fællesbøn. Bagefter kunne unge mennesker af begge køn komme op på talerstolen og bekende deres såkaldte "synder" og fremsige deres tak til Gud og Jesus for "frelsen" overfor hele forsamlingen. Det skete i en stemning, der gav indtryk af en religiøs eksaltation eller begejstringsrus hos de pågældende.

Personlig følte jeg mig ikke tiltalt af disse trivielle selvbekendelsesmøder, som virkede forskruede, opstyltede og utroværdige på mig. Og uniformeringen og det militære præg hos Frelsens Hær og dennes medlemmer, forekom mig allerede dengang i 10-års alderen, at være i klar uoverensstemmelse med de beretninger om Jesu ord og gerninger, jeg havde lært og læst om i skolens religionstimer. Men især syntes jeg, at det jeg hørte og så på selvbekendelsesmøderne, var i direkte modstrid med Ny Testamente, i al fald sådan som jeg opfattede det. - Men formentlig passer netop den form for religionsdyrkelse og -udøvelse, som fandt sted og vel fortsat finder sted indenfor Frelsens Hær, sig for en bestemt kategori af mennesker, som altså bare ser og opfatter livet og tilværelsen anderledes, end tilfældet for eksempel var og er for mit vedkommende. Men i øvrigt vil jeg gerne tilføje, at jeg har stor respekt og agtelse for det store sociale arbejde, som Frelsens Hær har bidraget med både før i tiden og i nutiden. Min familie og jeg har selv nydt godt af det et par gange, da vi under Besættelsen kom i betragtning ved uddelingen af de såkaldte julekurve, som bidrog til, at også økonomisk småstillede familier som min blev i stand til at fejre jul på anstændig vis.

Filmene, vi så ved disse lejligheder, var sort-hvide og normalt uden lyd, altså såkaldte stumfilm, hvilket var godt nok i forbindelse med Chaplins pantomimiske filmfarcer, der jo var skabt stumme, og dette gjaldt også for nogle af Disney-tegne-filmenes vedkommende. Men de af Disneys tegnefilm, der var produceret efter 1928, var alle tonefilm, og efter 1933 blev filmene også lavet i farver.

Alle film, også Chaplins og Disneys, blev dengang optaget på 35mm film, som var det filmformat, der passede til biografernes kinomaskiner. Imidlertid viste der sig hurtigt også at være et privat marked for mange af disse film, og de blev derfor nedkopieret til 16mm film og solgt til private købere, som havde et 16mm fremvisningsapparat. Men det var endnu almindeligt, at disse apparater ikke var indrettet til tonefilm, men kun kunne vise stumfilm, og det var derfor næsten en selvfølge dengang, at film, der ikke blev vist i biografen, altid var stumme. Så vel Chaplin-film som Disney-film og mange andre, kunne man enten leje eller i sjældnere tilfælde købe, dog med den strenge klausul, at filmene ikke måtte vises offentligt eller mod entré.

Der fandtes dog også allerede dengang 16mm tonefilmfremvisere, men disse var temmelig dyre at anskaffe til privat brug, så de blev derfor fortrinsvis købt eller lejet og benyttet af skoler, foreninger og rejsefilmproducenter. Det var kun filmentusiaster med tegnebogen i orden, der kunne finde på at anskaffe sig en 16mm filmfremviser, dels fordi apparatet som sagt var kostbart og dels fordi udvalget af 16mm smalfilm var relativt lille og filmene til gengæld dyre at købe. (Fortsættes i afsnit 20)